

บทที่ ๔

บทบาทของลิงในนิทานไทย

ตัวละครที่เป็นลิงในนิทานไทย พบว่ามีปรากฏในบทบาทที่แตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น ๔ บทบาทใหญ่ๆ คือ ตัวเอก ผู้ช่วย ตัวร้าย และตัวประกอบ ในแต่ละบทบาทก็ได้ทำหน้าที่ต่อโครงเรื่องที่แตกต่างกัน ในบทนี้ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ให้เห็นพฤติกรรมต่างๆของลิงที่สวมบทบาทในเรื่องเป็นตัวเอก ผู้ช่วย ตัวร้าย และตัวประกอบ ตามลำดับ

๔.๑ ลิงที่เป็นตัวเอก

ตัวเอก คือ ตัวละครที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญที่สุดในเรื่อง สำหรับลิงที่มีบทบาทเป็นตัวเอกในนิทานนั้น พบว่ามักแสดงพฤติกรรมออกมา ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ พฤติกรรมการช่วยเหลือ และพฤติกรรมการทำร้าย

๑. พฤติกรรมการช่วยเหลือ

พฤติกรรมการช่วยเหลือนั้น แบ่งได้เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นและตนเอง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วมักพบพฤติกรรมของลิงที่ช่วยเหลือผู้อื่นมากกว่าช่วยเหลือตนเอง และให้ความช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ตาม โดยพบมากที่สุดในบทบาทของลิงพระโหริสัตว์ในอรรถกถาชาดก สำหรับลิงตัวเอกที่แสดงพฤติกรรมการช่วยเหลือนั้น แบ่งออกได้ดังนี้ คือ

ก. การช่วยเหลือผู้อื่น

สำหรับบทบาทการช่วยเหลือผู้อื่น สามารถแบ่งตามประเภทของผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือได้เป็น พระพุทธเจ้า มนุษย์ และสัตว์ ดังนี้

๑) ลิงที่ปรณิบัติพระพุทธเจ้า ปรากฏในเรื่อง *ทำไมฝรั่งจึงเก่งหลายๆอย่าง* เรื่องนี้ลิงเป็นตัวเอกที่แสดงให้เห็นถึงผลบุญของการปรณิบัติพระพุทธเจ้า คือผลบุญที่ลิงตัวนั้นได้ปรณิบัติพระพุทธองค์ จึงส่งผลให้ลิงได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ที่มีความสามารถ

๒) ลิงที่ช่วยเหลือมนุษย์ มักจะแสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาของลิงที่เป็นตัวเอก ดังตัวอย่างเรื่อง *มหากปิชาดก (เรื่องที่ ๒)* เรื่องนี้กล่าวถึงลิงพระโหริสัตว์ที่ช่วยพรานมณีขึ้นมาจากเหว แต่กลับถูกพรานมณีพยายามจะฆ่ามาเป็นอาหาร ขณะที่ลิงพระโหริสัตว์กำลังหลับ ในเรื่องนี้ลิงพระโหริสัตว์เป็นตัวเอกที่แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาธรรม โดยการให้อภัยต่อการกระทำของ

พราหมณ์ และยังคงช่วยพาพราหมณ์ผู้นั้นออกจากป่าจนสำเร็จ แม้ลิงพระโพธิสัตว์จะบาดเจ็บก็ตาม อย่างไรก็ตามด้วยบาปกรรมของพราหมณ์ที่เนรคุณต่อผู้มีพระคุณ ทำให้พราหมณ์คนนั้นต้องทรมานด้วยโรคเรื้อรันทนหลายปีกก่อนจะถูกธรณีสูบ นิทานที่เป็นเรื่องของลิงช่วยเหลือนุชชียังพบในนิทานเรื่อง *ชายผู้เนรคุณ* เรื่องนี้เป็นเรื่องของแม่ลิงที่ช่วยชีวิตชายคนหนึ่งไม่ให้ถูกเสือกิน โดยให้อาศัยบนต้นไม้ แต่เมื่อเสือกินไป ชายคนนั้นก็ฆ่าแม่ลิงพร้อมลูกทั้งสองตายเป็นอันขาด นำเนื้อกลับบ้านไปเป็นอาหาร แม่ลิงก็เป็นตัวเอกของเรื่องนี้ที่แสดงให้เห็นความมีเมตตา และแสดงให้เห็นผลบุญของการทำความดี โดยผลบุญที่แม่ลิงได้กระทำไว้ทำให้เมื่อตายไปแล้ว แม่ลิงและลูกทั้งสองจึงได้ไปเกิดบนสวรรค์ ขณะเดียวกันชายเนรคุณก็ถูกรรมาตามสนองโดยไฟไหม้บ้านและครอกชายผู้นั้นตายพร้อมภรรยาและลูก

๓) *ลิงที่ช่วยเหลือสัตว์* ลิงตัวเอกที่ช่วยเหลือสัตว์ต่าง ๆ นั้นพบมากที่สุด และมีการแสดงออกหลายวิธี ได้แก่ การช่วยเหลือด้วยไหวพริบ ช่วยเหลือด้วยการเสียสละ และช่วยเหลือด้วยการต่อสู้ ดังตัวอย่าง

การช่วยเหลือด้วยไหวพริบ คือ ลิงตัวเอกที่มีบทบาทช่วยเหลือผู้อื่นโดยการใช้ไหวพริบสติปัญญา พบมากที่สุดในนิทาน ส่วนใหญ่คือการช่วยเหลือบริวารของลิงที่เป็นหัวหน้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำที่ต้องคอยปกป้องดูแลบริวารของตนให้ปลอดภัย ตัวอย่างการช่วยเหลือบริวารด้วยไหวพริบสติปัญญานั้น ได้แก่ การพูดปลอบโยนไม่ให้บริวารตกใจกลัวในยามที่ตกอยู่ในอันตราย ดังเรื่อง *ดินทุกขาดก* เรื่องนี้พญาลิงโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวเอกพาบริวารไปกินผลมะพลับ แต่ถูกมนุษย์ล้อมจับไว้ พญาลิงโพธิสัตว์ได้ปลอบบริวารไม่ให้ตกใจกลัว และบอกให้บริวารกินผลมะพลับต่อไป เพราะพญาลิงรู้ว่าถ้าบริวารไม่ได้รับการปลอบใจจะต้องกลัวจนสิ้นชีวิต หลังจากนั้นพญาลิงก็ให้นับจำนวนลิง และเมื่อรู้ว่หลานของตนไม่ได้มาด้วย ก็รู้ว่าหลานจะต้องมาช่วยอย่างแน่นอน และสุดท้ายลิงเสนกะผู้เป็นหลานก็มาช่วยดังที่พญาลิงคาดไว้ เรื่องนี้จะเห็นได้ว่าลิงพระโพธิสัตว์เป็นตัวเอกของเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าการมีสติ ไม่ตกใจกลัว และมีไหวพริบในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถปลอบโยนผู้อื่นให้มีชีวิตรอดได้

บางครั้งลิงที่เป็นตัวเอกก็แสดงควมมีไหวพริบผ่านทางคำเตือน ดังเรื่อง *กบิชาดก* (เรื่องที่ ๑) เป็นเรื่องของลิงเกเรที่ไปถ่ายรศศิระราชบุโรhit ทำให้บุโรhitจองเวรพวกลิงไว้ ในเรื่องนี้ลิงที่เป็นตัวเอกคือลิงพระโพธิสัตว์ ที่มาบอกฝูงลิงเกเรให้หนีไปอยู่ที่อื่น แต่ก็มีลิงด้อยกลุ่มหนึ่งที่ไม่เชื่อฟัง จึงถูกราชบุโรhitฆ่าตายหมด การช่วยเหลือด้วยการเตือนนี้ยังปรากฏในเรื่อง *นพป่านขาดก* ซึ่งพญาลิงโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง ได้กล่าวแก่บริวารว่าก่อนจะกินผลไม้ที่ยังไม่เคยกินหรือดื่ม

น้ำที่ยังไม่เคยดื่มให้บอกแก่ตนก่อน เมื่อฝูงลิงไปพบสระโบกขรณีซึ่งยังไม่เคยพบมาก่อนจึงคอยจนกระทั่งลิงพระโพธิสัตว์มาถึง ฝ่ายพญาลิงก็รู้ได้ด้วยไหวพริบว่าสระนั้นมีรากษสอยู่ เพราะเห็นแต่รอยเท้าลงแต่ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น จึงอธิษฐานขอให้ต้นอ้อรอบสระเป็นรูกวางตลอดลำเพื่อให้ฝูงลิงได้ดื่มน้ำโดยไม่ต้องลงไปในสระ ในเรื่องนี้ พญาลิงมีบทบาทในการช่วยเหลือให้ฝูงลิงรอดพ้นจากความตายจากการมีไหวพริบของลิงพระโพธิสัตว์

นอกจากลิงที่เป็นตัวเอกจะแสดงบทบาทในการช่วยเหลือบริวารแล้ว ในเรื่อง ลิงเจ้าปัญญา ลิงยังแสดงไหวพริบในการช่วยสัตว์อื่นด้วย โดยเรื่องนี้ลิงได้ช่วยนางข้างที่กำลังจะถูกเสือกิน เพราะเป็นความเชื่อในสมัยโบราณว่าหากฝันตอนกลางวันจะต้องเป็นจริง ซึ่งเสือกก็ฝันว่าได้กินนางข้าง ลิงรู้เข้าจึงรับอาสาช่วยเหลือนางข้าง ด้วยการใช้อูบายบอกต่อพระอิศวรว่า ตนฝันว่าได้หลับนอนกับพระอุมา ทำให้พระอิศวรโกรธและยกเลิกความเชื่อนี้ นางข้างจึงไม่ต้องถูกเสือกิน เพราะความช่วยเหลือของลิง เรื่องนี้ลิงซึ่งเป็นตัวเอกนอกจากจะแสดงความเจ้าปัญญาแล้ว ยังแสดงให้เห็นความมีเมตตาที่ช่วยนางข้างไว้โดยที่นางไม่ได้อำนาจ และไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน

การช่วยเหลือโดยการเสียสละ ได้แก่ ลิงที่ช่วยเหลือผู้อื่นโดยการยอมสละชีวิตของตนเอง ดังตัวอย่างการช่วยเหลือมารดาในเรื่อง จุลนันทียชาดก เรื่องนี้ลิงพระโพธิสัตว์ชื่อนันทิยะ ได้แสดงบทบาทความกตัญญูของบุตรที่มีต่อมารดา โดยการยอมสละชีวิตของตนเองให้แก่นายพรานแทนมารดาที่ตาบอด และเมื่อนายพรานฆ่าลิงพระโพธิสัตว์แล้ว ยังลงมือฆ่ามารดาของพระโพธิสัตว์อีก ผลกรรมที่นายพรานทำไว้จึงทำให้นายพรานถูกรรณีสูบ นอกจากการสละชีวิตแทนมารดา อันเป็นการแสดงถึงความกตัญญูแล้ว ลิงที่เป็นตัวเอกยังแสดงให้เห็นว่าการเป็นผู้นำก็ต้องมีความเสียสละเช่นกัน ดังเรื่อง มหาภิชาดก (เรื่องที่ ๑) เป็นเรื่องของฝูงลิงบริวารที่ถูกพระเจ้าพาราณสีล้อมเอาไว้ พญาลิงพระโพธิสัตว์คือผู้ที่เสียสละโดยการทอดตนเป็นสะพานให้บริวารเดินข้ามไป และเพราะลิงตัวหนึ่งกระโดดลงมาบนหลังของพญาลิงอย่างแรง จึงทำให้พญาลิงได้รับทุกขเวทนาอย่างมาก แต่ก่อนพญาลิงจะสิ้นชีวิตลงยังได้สั่งสอนพระราชาให้รู้จักการเสียสละเพื่อราษฎร เรื่องนี้พญาลิงพระโพธิสัตว์ คือตัวเอกที่แสดงให้เห็นคุณธรรมอันสูงส่งในการยอมสละแม้ชีวิตของตนเองเพื่อให้บริวารทั้งหมดหนีรอดไปได้ แสดงให้เห็นความเป็นผู้นำ ทั้งทางการกระทำและคำสอนที่ได้กล่าวแก่พระราชา

การช่วยเหลือโดยการต่อสู้ นอกจากการช่วยเหลือด้วยไหวพริบสติปัญญาและความเสียสละแล้ว ยังมีบทบาทการช่วยเหลือด้วยการต่อสู้ของตัวเอกปรากฏในเรื่อง วอกตะไคร้หิน เรื่องนี้ลิงตัวเอกซึ่งเป็นหัวหน้าฝูงลิงได้แสดงความกล้าหาญของการเป็นผู้นำ ด้วยการไปสู้รบกับ

ยักษ์กำเพอที่มาฆ่ากินบรืวารของตนและจับบรืวารลิงไปอีกสามร้อยตัว โดยลิงไปทำรบกับยักษ์กำเพอ โดยร้ายมนต์เป็นวอกนับหมื่นตัวมาต่อสู้ และเอาชนะยักษ์ได้ อีกทั้งยังได้อาวุธของยักษ์ที่ยกให้แก่ลิง ในเรื่องนี้แม้ลิงวอกจะเป็นตัวเอกที่มีอุปนิสัยซุกซน เยอหยิ่งอวดดี และมักสร้างความเดือดร้อนไปทั่ว แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำที่สามารถปกป้องลูกน้องของตนในยามเดือดร้อนได้อย่างเต็มความสามารถเช่นกัน

ข. การช่วยเหลือตนเอง

การช่วยเหลือตนเอง คือ การช่วยเหลือตนเองให้รอดพ้นจากอันตราย ส่วนใหญ่เกิดจากความมีไหวพริบของลิงที่เป็นตัวเอก ที่ทำให้ตนเองรอดพ้นจากอันตรายที่จะเกิดขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การมีไหวพริบปัญญาไว รู้เท่าทันในสิ่งผิดปกติ เช่นเรื่อง *ตโยธัมมชาดก* เรื่องนี้ลิงพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวเอกได้ใช้ความช่างสังเกตช่วยให้ตนเองรอดพ้นจากความตาย เนื่องจากลิงพระโพธิสัตว์ถูกบิดาของตนหลอกให้ไปเก็บบัวในสระที่มีผีเสื้อน้ำ เพราะหวังจะให้ลูกของตนถูกฆ่าตาย แต่เพราะลิงพระโพธิสัตว์มีความช่างสังเกตเห็นว่ารอบสระนั้นมีแต่รอยเท้าเดินลงไปแต่ไม่มีรอยเท้าเดินกลับขึ้นมา จึงรู้ว่าในสระนี้มีผีเสื้อน้ำ และรอดชีวิตจากการการถูกผีเสื้อน้ำฆ่าตายได้ นอกจากนั้นลิงพระโพธิสัตว์ยังสอนธรรมแก่ผีเสื้อน้ำจนเกิดความเลื่อมใสอีกด้วย

นอกจากนี้การช่วยเหลือตัวเองบางครั้งอาจเป็นลักษณะของการใช้ไหวพริบออกอุบาย เพื่อพาตัวเองให้รอดพ้นจากเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่อันตราย เช่นเรื่อง*สูงสูมาชาดก* ลิงที่เป็นตัวเอกได้ใช้อุบายหลอกจระเข้ที่คิดจะกินหัวใจของลิง ว่าตนเองไม่ได้เก็บหัวใจไว้กับตัว แต่แขวนหัวใจไว้ที่ต้นมะเดื่อ ให้จระเข้กลับไปเอาที่นั่น และพอถึงต้นมะเดื่อ ลิงก็กระโดดขึ้นต้นไม้หนีไปสำเร็จ

แต่ก็มีบางเรื่องที่ลิงแสดงให้เห็นว่าการมีสติและอาศัยประสบการณ์จากอดีตเป็นบทเรียน ก็เป็นสิ่งสำคัญ ดังเรื่อง *ศาลกชาดก* เป็นเรื่องเกี่ยวกับหมองูที่ชอบเสียนสติลิง วันหนึ่งขณะเดินทางหมองูนำลิงไปผูกไว้แล้วหลับพักผ่อน ลิงถือโอกาสหนีขึ้นต้นไม้ เมื่อหมองูตื่นขึ้นก็แก้งพุดจาอ่อนหวานเพื่อหลอกล่อให้ลิงลงมา โดยกล่าวว่าลิงจะได้เป็นลูกของตนเพียงผู้เดียว และจะได้เป็นใหญ่ในตระกูล แต่ลิงนั้นจำได้ว่าหมองูมักจะเสียนสติตนเสมอ จึงไม่เชื่อในสิ่งที่หมองูหลอกลวง และบอกว่าตนพอใจในปานี้มากกว่าและให้หมองูกลับไป ในเรื่องนี้ลิงมีบทบาทเป็นตัวเอก ในการแสดงให้เห็นว่าการมีสติ รู้จักคิดให้รอบคอบ ทำให้ลิงไม่หลงเชื่อในคำหลอกลวงของหมองูและรอดพ้นจากการถูกจองจำและเสียนตีมาได้

๒. พฤติกรรมการทำร้าย

พฤติกรรมการทำร้ายของลิงที่เป็นตัวเอก มักเกิดจากความชุกชนและความโง่เขลามากที่สุด แบ่งได้เป็นการทำร้ายผู้อื่น และ การทำร้ายตนเองตนเอง ดังนี้

ก. การทำร้ายผู้อื่น

ลิงที่ทำร้ายผู้อื่นนั้นพบทั้งการทำร้ายมนุษย์และการทำร้ายสัตว์ ได้แก่

๑) ลิงที่ทำร้ายมนุษย์ มีทั้งลักษณะของการทำลายข้าวของและการทำร้ายชีวิต ดังนี้

การทำลายข้าวของ ลิงในบทบาทตัวเอกที่แสดงพฤติกรรมการทำลายข้าวของนั้น เกิดจากความชุกชน ไม่อยู่ยั้ง และมักทำให้มนุษย์ต้องได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของลิงนั้น ซึ่งในนิทานส่วนใหญ่กล่าวถึงพฤติกรรมเช่นนี้เป็นลักษณะธรรมชาติของลิง ดังเรื่อง *ปฐมุสกุชชาดก* เรื่องนี้กล่าวถึงฝูงลิงที่เข้าไปรื้อแย่งหน่อไผ่ซึ่งนายอุทยานบาลทำเป็นหน่อแล้วทิ้งลงมา พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพรานมณังเบญจผ่านมาเห็น จึงเข้ามาถามพวกลิงว่าต้องการทำหน่อไผ่ไม่ให้ดีกว่าเดิมใช่หรือไม่ แต่ลิงกลับกล่าวว่าตระกูลของตนทำได้แต่รื้อของที่เขาทำไว้เท่านั้น พรานมณังจึงติเตียนพวกลิง ตัวเอกของเรื่องนี้ คือฝูงลิงที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้ที่ทำได้แต่ทำลายข้าวของให้เสียหายเท่านั้น

บางครั้งการทำลายข้าวของนั้นก็เกิดจากความโง่เขลาและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังเรื่อง *อารามปฐมุสกุชชาดก* เรื่องนี้ตัวเอกคือฝูงลิงที่คนเฝ้าสวนได้สั่งให้ช่วยรดน้ำต้นไม้ให้ แต่หัวหน้าลิงกลับบอกกับบริวารว่าก่อนจะรดน้ำให้ถอนต้นไม้ขึ้นมาดูราก และรดน้ำตามความยาวของราก เพื่อประหยัดน้ำ ผลคือทำให้ต้นไม้เสียหายหมด

การทำร้ายชีวิต การทำร้ายชีวิตผู้อื่นของลิงที่เป็นตัวเอก มีทั้งที่เกิดจากความตั้งใจและไม่ตั้งใจ สำหรับความไม่ตั้งใจ เกิดขึ้นจากความโง่เขลาของลิง ดังเรื่อง *ลิงกับพระยา* เรื่องนี้เป็นเรื่องของพระยาองค์หนึ่งที่นำลิงมาเลี้ยงเพราะเห็นว่าฉลาดและรู้ภาษาคน วันหนึ่งพระยาสั่งให้ลิงถือดาบเฝ้าไม้ให้อะไรมาเข้าใกล้เพื่อจะนอนหลับ ขณะหลับก็มีแมลงวันบินมาเกาะที่หัว ลิงจึงพินดาบไปที่แมลงวันและทำให้โดนพระยาตายไปด้วย เรื่องนี้ลิงเป็นตัวเอกที่แสดงให้เห็นว่า แม้อิงจะมีความฉลาดที่รู้ภาษาคน แต่ในความเป็นจริงแล้วลิงนั้นก็ยังเป็นสัตว์ที่โง่เขลา เพราะรู้แต่ทำตามคำสั่งเพียงอย่างเดียว

ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่แล้วลึงจะทำร้ายผู้อื่นเพราะความชุกชนและโง่เขลา แต่ก็มียานบางเรื่องที่ลึงแสดงความเนรคุณโดยการทำร้ายผู้มีพระคุณ ดังเรื่อง *ลึงผู้สืมคุณ* ซึ่งกล่าวถึงตัวเอกคือลึงที่ตาบอดข้างหนึ่ง มีฤๅษีรับเลี้ยงดู และเสกให้เป็นสัตว์ต่างๆ จนกระทั่งเป็นสิงโตเพื่อให้สามารถปกป้องตนเองได้ แต่ลึงในร่างราชสีห์กลับคิดจะฆ่าฤๅษี เพื่อให้ตนเองกลายเป็นผู้ที่เก่งที่สุด จึงถูกฤๅษีสาปให้กลับไปเป็นลึงตามเดิม และยังตาบอดทั้งสองข้าง ลึงที่เป็นตัวเอกในเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นถึงบุคคลที่อกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ว่าสุดท้ายแล้วก็ย่อมจะถูกผลกรรมกลับมาสนองตนเอง

๒) *ลึงที่ทำร้ายสัตว์* ลึงที่ทำร้ายสัตว์นั้นมีทั้งที่เกิดจากความเจ้าเล่ห์ชุกชน และเกิดจากความโง่เขลา ดังนี้

การทำร้ายด้วยความเจ้าเล่ห์ชุกชน พบในเรื่อง *เสือกับลึง* เรื่องนี้กล่าวถึงลึงที่ไปแหยมแม่เสือกจนแม่เสือกโกรธและไล่จับลึง แต่ลึงก็ใช้อุบายหลอกตีหัวแม่เสือกและหนีรอดไปได้ทุกครั้ง จนสุดท้ายทั้งลึงและเสือกต่างเหนื่อยและหยุดพัก แต่เสือกกลับไปนั่งบนรูจึงถูกงูกัดตาย ลึงจึงหนีรอดไปได้ เรื่องนี้มุ่งเสนอว่าผู้ที่ฉลาดกว่าย่อมสามารถเอาชนะผู้ที่โง่เขลา ดังลึงที่ใช้ความฉลาดทำให้ตนหนีรอดจากแม่เสือก แต่ก็สังเกตว่าเป็นความฉลาดแบบเจ้าเล่ห์ คือการใช้อุบายต่างๆ หลอกตีหัวเสือกได้และยังหนีรอดอีกด้วย ซึ่งเป็นอุบายที่เข้าไปในทางที่ผิด ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนจนถึงแก่ชีวิต

การทำร้ายด้วยความโง่เขลา ปรากฏในเรื่อง *นกตะกุ่มทำไมหัวล้าน* ลึงทำไมสุดด้าน โดยเรื่องนี้กล่าวถึง นกแก้ว นกตะกุ่ม และลึง ที่ต้องการช่วยชีวิตเจ้านายของตนที่เป็นขโมย จึงวางแผนเข้าโจมตีโดยให้ลึงถือได้จุดไฟขึ้นหลังนกตะกุ่มเพื่อเตรียมโจมตี แต่เมื่อนกแก้วส่งสัญญาณให้ยุติ นกตะกุ่มซึ่งบินมาด้วยความเร็วสูงก็หยุดไม่ได้ ลึงก็ไม่ว่าจะเอาไฟไปไว้ที่ไหนจึงเอาไฟจี้ลงไปบนหัวนกตะกุ่ม นกก็สลัดลึงตกสู่พื้น และตั้งแต่นั้นนกตะกุ่มจึงหัวล้านและลึงจึงสุดด้าน เรื่องนี้ทั้งลึงและนกตะกุ่มต่างเป็นตัวเอกที่แสดงให้เห็นถึงผลของการกระทำที่ความโง่เขลา และไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ จึงนำความเดือดร้อนมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น ดังการกระทำของสัตว์ทั้งสอง

ข. การทำร้ายตนเอง

ลึงที่เป็นตัวเอกมักจะแสดงพฤติกรรมทำร้ายตนเองมากที่สุด โดยส่วนใหญ่เกิดจากความโง่เขลา และชุกชน นอกจากนั้น ยังเกิดจากความอวดดี ประมาท และเจ้าเล่ห์ ดังตัวอย่าง

การทำร้ายตนเองจากความโง่เขลา ปรากฏในเรื่อง *ลึงกินมึ้ง* เรื่องนี้ตัวเอกคือฝูงลึงที่ต้องการรวมมึ้งที่อยู่ปลายกิ่งไม้ที่ทอดตัวลงแม่น้ำ แต่ต่อมาเมื่อเห็นเงาของรวมมึ้งในแม่น้ำก็เปลี่ยนใจอยากได้รวมมึ้งในน้ำนั้นแทน และพยายามคิดหาวิธีจะเอารวมมึ้งในน้ำ สุดท้ายจึงต่อตัวกันหย่อน

ลงไป กิ่งไม้ทวนน้ำหนักไม่ไหว ผุ่งลึงก็ตกน้ำและจมน้ำตายทั้งหมด เรื่องนี้ตัวเอกมีบทบาทแสดงให้เห็นความโง่เขลาและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ที่คิดว่ารวงผึ้งในน้ำนั้นเป็นของจริงและคิดจะไปเอามาสุดท้ายจึงต้องตายเพราะความโง่ของตน

การทำร้ายตนเองจากความซุกซน ปรากฏในเรื่อง ภาพพายุขาดก เรื่องนี้ตัวเอกคือลึงภาพพายุ ซึ่งเป็นลึงดำตัวใหญ่ถูกจับมาเลี้ยงในพระราชวัง และได้ลากลับการะมากมาย แต่เพราะลึงภาพพายุชอบกระดิกหูกรอกหน้า ทำให้พระราชกุมารกลัวบ่อยๆ จนต่อมาเมื่อพระราชทานถามว่าเหตุใดพระราชกุมารจึงทรงกันแสงและรู้เรื่องเข้า จึงให้ขับไล่ลึงภาพพายุออกไป เรื่องนี้ลึงที่เป็นตัวเอกแสดงให้เห็นว่าการที่ตนเองต้องเสื่อมลาภนั้น สาเหตุก็มาจากพฤติกรรมของตนเอง

การทำร้ายตนเองจากความอวดดี ดังลึงตัวใหญ่จากเรื่อง ลึงอวดดี ที่แสดงให้เห็นทั้งความซุกซนและความอวดดี ซึ่งเป็นสาเหตุให้นำพาเหตุร้ายมาสู่ตนเอง ในเรื่องนี้ตัวเอกคือ ลึงตัวใหญ่ ที่ไปเห็นชายทอดแหหาปลา จึงแอบลงแหมาเหยียบบ้าง แม้ลึงตัวเล็กซึ่งเป็นเพื่อนมาห้ามก็ไม่ฟัง แต่สุดท้ายแหกลับคลุมตัวเองเสีย เมื่อชายหาปลากลับมาเห็นจึงฆ่าลึงใหญ่ตาย ในเรื่องนี้ลึงใหญ่ที่ซุกซนและอวดดีอยากเห็น แอบเข้าไปเล่นแห จนทำให้แหกลับมามัดตนเอง แม้ว่าลึงเล็กจะเตือนแล้วก็ไม่ฟัง แสดงถึงความอวดดีที่ทำให้ตนเองต้องพบจุดจบ ขณะที่ลึงเล็กเองต่อมาก็ซุกซนไปโยกลิ้มเล่น จนถูกง่ามไม้ประกบบีบลูกอ้วนจะตายเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีความอวดดีในลักษณะของความเย่อหยิ่งจองหอง ได้แก่ลึงในเรื่องวอกไซหินทุกสำนวน ที่ตอนท้ายเรื่องได้ทดสอบฝีมือกับพระพุทธรเจ้าและพ่ายแพ้ ดังเรื่องวอกตะไคร้หิน ในตอนท้ายเรื่อง พระอินทร์ได้เชิญพระพุทธรเจ้ามาปราบวอกที่ทำความเดือดร้อนบนสรวงสวรรค์อย่างหนัก เมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จมา เทวดาต่างกราบไหว้ แต่วอกไม่ไหว พระพุทธรเจ้าจึงให้วอกทดลองกระโดดออกจากอุ้งมือของพระพุทธรเจ้า ถ้ากระโดดพ้นจะได้เป็นพระอินทร์ วอกรับคำ แต่สุดท้ายทำไม่สำเร็จและถูกเสกให้มีเขาใหญ่มาทับไว้เป็นการลงโทษ เรื่องนี้วอกซึ่งเป็นตัวเอก ได้แสดงให้เห็นโทษของความอวดดี และไม่เคารพในพระพุทธรองค์ จึงทำให้ต้องถูกลงโทษ

การทำร้ายตนเองจากความประมาท ได้แก่เรื่อง บอกแล้วไม่ฟัง เรื่องนี้ทั้งเสื่อและลึงเป็นตัวเอก โดยทั้งคู่เป็นเพื่อนกัน ต่อมาเพราะเสื่อจะไปขโมยวัวชาวบ้าน แต่บังเอิญไปเจอโจรก็นึกว่าเป็นตัวหา จึงวิ่งหนีไปเล่าให้ลึงฟัง ลึงไม่เชื่อและชวนเสื่อไปดู เสื่อบอกให้ผูกหางไว้ด้วยกัน และไปยังต้นไม้ที่โจรอยู่ โจรทำกิ่งไม้หล่นลงมา ทำให้เสื่อตกใจวิ่งหนี ลึงที่นั่งอยู่บนหลังจึงตกลงมาและถูกลากจนหัวไปติดง่ามไม้ขาด ภายหลังเมื่อเสื่อเห็นหัวลึงหายไปก็คิดว่าเป็นตัวหาเอาไปกิน ในเรื่องนี้

แม้จะมีสติปัญญา คือไม่เชื่อในสิ่งที่เสื่อบอกและต้องการไปดูด้วยตาของตนเอง แต่การประมาท ผูกหางของตนไว้กับเสื่อ ก็ทำให้ลิงต้องพบความตาย ลิงจึงเป็นตัวเอกที่แสดงให้เห็นว่าความประมาท ก็สามารถนำตนไปสู่ความเดือดร้อนเช่นเดียวกัน

การทำร้ายตนเองจากความเจ้าเล่ห์ ปรากฏในเรื่อง *มักกฎชาดก* เป็นเรื่องของลิงตัวหนึ่งที่รู้สึกหนาว และอยากเข้าไปผิงไฟในบรรณศาลาของพระโพธิสัตว์ แต่รู้ว่าต้องถูกขับไล่ จึงคิดอุบายปลอมเป็นดาบศขอเข้าไปผิงไฟ แต่พระโพธิสัตว์รู้ว่าเป็นลิงจึงไม่ให้เข้า เพราะลิงจะมาทำลายบรรณศาลา เช่นอุจจาระรดเป็นต้น และขับไล่ลิงไป เรื่องนี้ลิงเป็นตัวเอกที่แสดงให้เห็นถึงความเจ้าเล่ห์จากการใช้อุบายปลอมตัวมาหลอกพระโพธิสัตว์ แต่เพราะพระโพธิสัตว์รู้ในนิสัยที่ไม่ดีของลิงว่ามีธรรมชาติที่ชอบทำลายข้าวของและทำสกปรกเลอะเทอะจึงขับไล่ไป ทำให้เห็นถึงการมีอุปนิสัยที่ไม่ดี อันทำให้เป็นที่รังเกียจเดียดฉันท์แก่คนทั่วไป

จากการวิเคราะห์พฤติกรรมของลิงที่มีบทบาทตัวเอก พบว่าลิงที่เป็นตัวเอกนั้นมีพฤติกรรม ๒ ลักษณะด้วยกัน คือ พฤติกรรมการช่วยเหลือ และพฤติกรรมการทำร้าย สำหรับพฤติกรรมการช่วยเหลือนั้น แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตา และเสียสละในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ กับความกตัญญู ซื่อสัตย์ จงรักภักดี ในการช่วยเหลือบุพการีและเจ้านาย อีกทั้งยังมีไหวพริบที่ใช้ในการแก้ไขสถานการณ์ต่างๆอีกด้วย ส่วนพฤติกรรมการทำร้ายก็มักแสดงให้เห็นถึงความซุกซน ใจเสาะ อวดดี และเจ้าเล่ห์ ที่ทำร้ายทั้งตนเองและผู้อื่น โดยลักษณะความซุกซนนั้นมักถูกมองว่าเป็นลักษณะธรรมชาติของลิง

๔.๒ ลิงที่เป็นผู้ช่วย

ผู้ช่วย คือ ตัวละครที่มีบทบาทในการช่วยเหลือตัวเอก เป็นตัวละครสำคัญในนิทานไทย พบมากในนิทานประเภทนิทานมหัศจรรย์หรือนิทานจักรวาลต่างๆ โดยเฉพาะผู้ช่วยที่เป็นสัตว์ก็เป็นที่ปรากฏมาก ดัง กิ่งแก้ว อัดถากร กล่าวถึงผู้ช่วยมีอิทธิฤทธิ์ที่เป็นสัตว์ไว้ในบทความเรื่อง "ตัวละครในเทพนิยายและนิทานทรงเครื่อง" ว่า

สัตว์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยและมีอิทธิฤทธิ์ในตัวมีหลายชนิด ทั้งที่เป็นประเภทสัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า หรือสัตว์ซึ่งมีธรรมชาติดุร้าย ม้าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีบทบาทสำคัญมาก ดังเช่นเรื่องพระรถ ม้าทำหน้าที่พาตัวเอกคือพระรถเหินเดินอากาศไปเมืองนางเมรี เมื่อพระรถล้วงความลับเกี่ยวกับดวงตานางสิบสองได้แล้ว ม้าทำหน้าที่เป็นสติเตือนให้พระรถหนี ขณะกำลังหนีก็เตือนให้พระรถทิ้งของศักดิ์สิทธิ์เพื่อสร้างเครื่องกีดขวางต่างๆ จนนางเมรีตามไม่ทัน ชาติตายกลางทาง เรื่องที่มีม้าเป็นพาหนะพาหนีนี้ มัก

ประกอบด้วยอนุภาคว่าด้วยการทิ้งของให้เป็นอุปสรรคแก่ผู้ตามเสมอ สัตว์เลี้ยงที่อยู่ใกล้มนุษย์ เช่น แมว มีปรากฏบ้างในนิทานทรงเครื่อง ดังในเรื่องไชยเชษฐ เป็นแมวที่มีความสามารถพิเศษ ตรงที่เจรจาภาษามนุษย์ได้ ทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงของนางเอก แต่มิได้มีอิทธิฤทธิ์อื่น สำหรับบางเรื่องสัตว์เป็นประเภทที่ถูกสาป หรือมีร่างสองร่าง เป็นมนุษย์ก็ได้สัตว์ก็ได้ เช่นในเรื่อง ลูกเขยงู ที่เล่าว่าแม่กับลูกสาวไปเก็บมะม่วง แต่เก็บไม่ถึง ก็ปรากฏว่ามีงูเลื้อยมาช่วย โดยขอลูกสาวนั้นเป็นข้อแลกเปลี่ยน เมื่อแต่งงานกันเรียบร้อยแล้ว จึงปรากฏว่างูนั้นกลายเป็นมนุษย์ได้^๑

สำหรับลิงที่เป็นผู้ช่วยนั้น พฤติกรรมสำคัญก็คือการช่วยเหลือตัวเองด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง ในการศึกษาข้อมูลพบว่า ลิงที่มีบทบาทเป็นผู้ช่วยนั้นจะพบมากในนิทานมหัศจรรย์ แต่สังเกตว่าในชุดนิทานพระราม ลิงเป็นผู้ช่วยซึ่งมีบทบาทมากรองลงมาจากตัวเอง และมีบทบาทที่ซับซ้อนกว่าผู้ช่วยในนิทานโดยทั่วไป ในที่นี้จึงได้แยกบทบาทผู้ช่วยออกเป็น ผู้ช่วยสำคัญ กับ ผู้ช่วยธรรมดา

๑. ผู้ช่วยสำคัญ

ใน รามเกียรติ์ ฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ลิงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพระรามสู้รบกับทศกัณฐ์ ไม่ว่าจะเป็น สุนทรีย หนุมาน องคต และชมพูพาน เป็นต้น แต่ละตัวมีการกล่าวถึงกำเนิดที่มาอย่างชัดเจน และส่วนใหญ่ลิงที่มีบทบาทสำคัญมักจะมีตอนที่แสดงพฤติกรรมเด่นของตนปรากฏอยู่ ดังตัวอย่าง องคตที่มักทำหน้าที่เป็นทูตสื่อสาร เนื่องจากความมีปัญญา และเจรจาหลักแหลม เช่นตอนนำสารของพระรามมาส่งให้แก่ทศกัณฐ์ หรือชมพูพาน ผู้มีความรู้ในเรื่องตัวยາ ได้บอกวิธีแก้พิษของพระลักษมณ์และไพร่พลวานรที่ถูกครุพราหมณ์สาปจนตาย และสุนทรีย ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดหาไพร่พลให้แก่พระราม การออกรบปราบศัตรู เช่น ตอนอาสาไปหักฉัตรทศกัณฐ์ ตอนรบกับอินทรชิต หรือตอนรบกับทศนาสูร เป็นต้น และการให้คำปรึกษาต่างๆแก่พระราม เช่นตอนหนุมานกับนิลพัททะเลาะกัน สุนทรียได้แนะนำให้ส่งนิลพัทไปปกครองกรุงขีดขิน ส่วนหนุมานนั้นให้อยู่รับใช้ในกองทัพต่อไป หรือในตอนที่พระรามต้องการแต่งทูตถือสารไปเจรจากับทศกัณฐ์ ได้ถามสุนทรียว่าผู้ใดจึงจะเหมาะสมที่สุด สุนทรียทูลว่า ผู้ที่เหมาะสมคือ องคต เพราะนอกจากจะมีฤทธิ์กำลังแล้ว ยังมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และเก่งทางด้านเจรจาอีกด้วย จะเห็นได้ว่า สุนทรียเป็นผู้ที่มองเห็นการณ์ไกล รู้จักนิสัยของผู้ได้บังคับบัญชา และมัก

^๑ กิ่งแก้ว อัดถากร, "ตัวละครในเทพนิยายและนิทานทรงเครื่อง," คติชนวิทยา (กรุงเทพฯ : หน่วย

ให้คำปรึกษาที่เหมาะสมแก่พระรามอยู่เสมอ ตัวละครเหล่านี้ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการช่วยทำให้พระรามมีชัยในการต่อสู้กับทศกัณฐ์

แต่บทบาทผู้ช่วยที่สำคัญที่สุดในเรื่องรามเกียรติ์ ก็คือ หนุมาน ผู้ซึ่งเป็นทหารเอกของพระราม หนุมานได้ทำงานที่ยากลำบากหรือเสี่ยงอันตรายหลายครั้งตามคำสั่งของพระราม อันแสดงให้เห็นถึงความเก่งกล้าสามารถ ลักษณะการช่วยเหลือของหนุมานนั้นมีหลายประการด้วยกัน ดังนี้

การแสดงความสามารถในการต่อสู้ เช่น ตอนที่การลอบเข้าไปในเมืองลงกาเพื่อไปถวายนวนและผ้าสไบแก่นางสีดา หนุมานยังได้สำแดงฤทธิ์เข้าไปโค่นต้นไม้ในอุทยาน อีกทั้งฆ่าพลยักษ์และบุตรทั้งพันตนของทศกัณฐ์ตายจนหมด แล้วแก่งให้เป็นให้อินทรชิตจับตัวไป และหลอกให้จุดไฟเผา จากนั้นหนุมานก็เผากรุงลงกาจนไหม้หมดทั้งเมือง ถึงแม้ในตอนนั้นพระรามจะตำหนิที่หนุมานทำเกินคำสั่ง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความเก่งกาจ และความฉลาดในการใช้อุบายวางแผนทำร้ายศัตรูของหนุมาน

การช่วยเหลือชีวิตเจ้านาย ดังตัวอย่างตอนไปเอาตัวยามาช่วยพระลักษมณ์ที่ถูกหอกโมกขศักดิ์ โดยหนุมานต้องไปห้ามรถของพระอาทิตย์ จับตัวสังกรณีตรีชวาที่เขาสรรพยา และเอาน้ำจากแม่น้ำปัญจมาหนามาให้พิภกประกอบยารักษา หรือตอนที่พระลักษมณ์ถูกหอกกบิลพัท หนุมานก็รีบไปเอาเถาสังกรณีมาจากยอดเขาสิญชีพิสัยญญี ขอมูลโคสุภราชที่ถ้าเขาอินทกาล โดยต้องหาเป็นดาวเป็นเดือนเข้าไปในถ้ำ และลงไปใต้บาดาลขอหินบดยาจากเจ้าเมืองบาดาล สุดท้ายต้องไปเอาหินที่ทศกัณฐ์ใช้เป็นหมอนหนุน โดยฝายมนตรีสะกดให้ทศกัณฐ์นางมณฑิตินลับและนำหมอนไป เพื่อให้พิภกประกอบยาแก้

การแสดงควมมีไหวพริบ ดังเช่นปรากฏในตอนที่หนุมานช่วยเหลือไม่ให้พระรามหลงเชื่อในอุบายของทศกัณฐ์ซึ่งให้นางเบญกายแปลงเป็นนางสีดาตายลอยน้ำมา ในตอนนั้นทั้งพระราม พระลักษมณ์และพลวานรต่างร้องไห้คร่ำครวญถึงนางสีดา แต่หนุมานก็ทูลว่าศพนางสีดานี้มีลักษณะแปลกประหลาด เพราะไม่มีกลิ่น และสามารถลอยทวนน้ำมาได้ จึงขอนำศพนี้ไปทดสอบโดยวางบนกองไฟ ทำให้นางเบญกายทวนร้อนไม่ไหวต้องหนีไป หนุมานจึงไปตามจับตัวมาได้

การวางอุบายต่างๆเพื่อลวงข้าศึก หนุมานได้แสดงความสามารถในการใช้อุบายลวงข้าศึกหลายครั้ง เช่น ตอนทำลายพิธีลับหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ เพราะรู้ว่ากุมภกรรณนั้นรักความสะอาด หนุมานจึงแปลงเป็นหมาเฝ้าลอยน้ำมา ส่วนองคตแปลงเป็นกาจิกินบนหมาเฝ้า ทำให้กุม

ภกรรมที่ทำพิธีอยู่ทนมโหฬารและสั่งให้เลิกพิธี หรือตอนรบกับสหเสเดชะ หนุมานต้องไปลงเอา คทาซึ่งต้นตายซึ่งปลายเป็นของสหเสเดชะมา จึงแปลงเป็นลิงเผือกน้อยกระโจนผ่านหน้ารถ เมื่อถูก จับตัวมา ก็บอกว่าตนชื่อ สังฆวานร เป็นข้าของพาลีที่หนีมา หลังจากที่รู้ว่าสหเสเดชะจะยกทัพไปปราบพระรามก็ดีใจและขอนั่งรถไปด้วย ต่อมาก็แกล้งร้องไห้กลัวว่าญาติพี่น้องของตนจะถูกสังหารไปด้วย สหเสเดชะบอกว่าจะไม่ฆ่าลิงที่เป็นญาติกับสังฆวานร สังฆวานรสำนึกในบุญคุณต้องการรับใช้ เสียแต่ไม่มีอาวุธและขออาวุธจากสหเสเดชะ สหเสเดชะจึงมอบคทาซึ่งต้นตายซึ่งปลายเป็นให้ เมื่อได้อาวุธแล้วหนุมานก็นิมิตกายให้มีแปดหน้าสี่มือ สหเสเดชะเมื่อรู้ตัวว่าถูกหลอกก็ต่อว่าหนุมานว่า ไม่มีสัจจะ แต่หนุมานตอบว่าในสงครามไม่มีการถือวาจาสัตย์ และหักคทาทิ้งแล้วฆ่าสหเสเดชะในที่สุด สำหรับอุบายที่สำคัญที่สุดของหนุมานและมีส่วนทำให้ทัพพระรามได้ชัยชนะ คือ ตอนวางแผนขโมยกลองดวงใจของทศกัณฐ์ โดยในครั้งนั้นพระรามถามว่ามีผู้ใดอาสาที่จะไปลงกลองดวงใจมา ถ้ามถึงสามครั้งไม่มีผู้ใดตอบ หนุมานจึงอาสาเป็นผู้ไปขโมยโดยมีองคตเป็นผู้ช่วย ทั้งหนุมานและองคตได้ไปหลอกให้พระโคบุตรฤๅษีพาไปถวายตัวแก่ทศกัณฐ์ และแอบสับเปลี่ยนกลองดวงใจ นำของจริงมาซ่อนไว้ ส่วนหนุมานก็เข้าไปแสร้งสวามิภักดิ์ต่อทศกัณฐ์เพราะผิดใจกับพระราม ทศกัณฐ์เชื่อและยกย่องให้เป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาหนุมานยังแกล้งยกทัพไปโจมตีทัพของพระลักษมณ์ ทำให้ทศกัณฐ์ยิ่งพอใจและยกสมบัติพร้อมชายาของอินทรชิตให้แก่หนุมาน สุดท้ายหนุมานได้ลงให้ทศกัณฐ์ออกรบ ทศกัณฐ์ถูกศรของพระราม หนุมานจึงหนีบกลองดวงใจของทศกัณฐ์ออกมาขยี้จนแหลกละเอียด ทำให้ทศกัณฐ์สิ้นใจตาย

นอกจากนี้ความซื่อสัตย์ จงรักภักดีของหนุมาน ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน ตั้งแต่ได้เข้าถวายตัวกับพระราม หนุมานก็รับใช้ด้วยความจงรักภักดีเสมอมา แม้หลายครั้งหนุมานจะถูกตำหนิติปปฏิบัติตนเกินคำสั่ง ก็ยินดีรับผิดแต่โดยดี นอกจากนั้น เมื่อครั้งที่หนุมานบุกเข้าไปพบนางสีดา และถูกจับ ทศกัณฐ์เห็นในความสามารถของหนุมานและออกปากชวนหนุมานให้มาอยู่ด้วย แต่หนุมานก็ไม่ยินยอม กับอีกครั้งคือตอนวางแผนขโมยกลองดวงใจของทศกัณฐ์ หนุมานแสร้งยอมสวามิภักดิ์เป็นข้ารับใช้ทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์เอ็นดูถึงขั้นรับเป็นลูกบุญธรรม ให้ทรัพย์สินสมบัติมากมาย แต่หนุมานก็ยังยึดมั่นในความจงรักภักดีต่อพระราม และหลอกทศกัณฐ์ออกรบพร้อมทั้งสังหารทศกัณฐ์จนตาย

จึงจะเห็นได้ว่าหนุมานเป็นผู้ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือพระรามตลอดทั้งเรื่อง จนกระทั่งในตอนสุดท้ายก็เป็นตัวละครสำคัญที่ทำให้พระรามสามารถเอาชนะและสังหารทศกัณฐ์ได้ในที่สุด

นอกจาก*รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ ๑* แล้ว ยังมีนิทานพระรามที่แพร่หลายอีกหลายสำนวน ซึ่งส่วนใหญ่บทบาทของลิงที่เป็นทหารเอกมักจะทำให้ความสำคัญกับหนุมานมากกว่าลิงตัวอื่นๆ

โดยเฉพาะในสำนวนอีสาน เรื่อง พระลัก-พระลาม และพระรามขาดก กล่าว่าหุนละมาน หรือหุนมาน เป็นบุตรของพระราม ซึ่งเกิดจากตอนที่พระรามไปกินผลนิโครธแล้วกลายเป็นลิง และอยู่กินกับนางแพงสีที่กลายเป็นลิงเช่นกันจนมีลูกคือหุนละมาน เป็นการยกย่องให้หุนละมานจากผู้ช่วยกลายเป็นลูกของพระรามไป นอกจากนี้ในเรื่อง หรมาน ซึ่งเป็นสำนวนของล้านนา ยังได้เปลี่ยนแปลงบทบาทของหุนมานหรือหรมานนี้ให้กลายเป็นตัวเอกแทน ตั้งแต่การตั้งชื่อเรื่องที่น่าชื่อหรมานมาเป็นชื่อเรื่องแทนพระราม และบทบาทในเรื่องซึ่งให้ความสำคัญเฉพาะวีรกรรมของหรมานเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าบทบาทของลิงผู้ช่วยในนิทานพระราม โดยเฉพาะบทบาทของหุนมานนั้นมีความสำคัญในการเป็นผู้ที่ทำงานต่างๆให้พระรามซึ่งเป็นตัวเอกตลอดทั้งเรื่อง และเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการปราบศัตรูของตัวเอก คือ ทศกัณฐ์ บทบาทของผู้ช่วยพิเศษนี้ จึงเน้นแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของผู้ช่วยที่ต้อง มีความซื่อสัตย์จงรักภักดี มีความเก่งกล้าสามารถ อีกทั้งยังมีไหวพริบหลักแหลมด้วย

นอกจากนี้ยังสังเกตว่าบทบาทของลิงที่ช่วยตัวเอกสู้รบปรากฏมากในวรรณคดีไทย และที่น่าสนใจคือ แทบทุกเรื่องจะมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งคือ เป็นเรื่องของพระเอกที่ต้องต่อสู้กับยักษ์ และมีลิงวิเศษเป็นผู้ช่วย ลิงที่มีบทบาทนี้ มักจะมีอุปนิสัยและบทบาทคล้ายกับหุนมาน เช่นลิงชนิดที่เป็นทหารเอกของพระเทวราช จากเรื่องวงศเทวราช มีอิทธิฤทธิ์มาก นอกจากนี้ยังมีนิสัยเจ้าชู้คล้ายกับหุนมานในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ ๑ หรือในเรื่องสุวรรณสิน มีเหตุการณ์หลายตอนที่คล้ายคลึงกับเรื่องรามเกียรติ์ เช่นตอนจับผิดวิรุณหทรที่แปลงกายเป็นเกศสุริยาตายลอยน้ำมา หรือตอนสุวรรณสินถูกจับไปขัง แล้วชมพูพานไปช่วยออกมาได้ ดังนั้นอนุภาคดังกล่าวนี้น่าจะเป็นอนุภาคที่ได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องรามเกียรติ์

๒. ผู้ช่วยธรรมดา

ผู้ช่วยธรรมดามีบทบาทในการช่วยเหลือตัวเอก แต่บทบาทที่ปรากฏมักมีไม่มากนัก โดยบางเรื่องอาจปรากฏมาเพียงตอนใดตอนหนึ่ง เพื่อช่วยเหลือตัวเอกในยามเดือดร้อนหรือคับขันเท่านั้น และผู้ช่วยไม่จำเป็นต้องเป็นบริวารเสมอไป อาจเป็นมิตรหรือเป็นเทวดาแปลงกายมาก็ได้ การช่วยเหลือนั้นจึงแสดงออกในหลายลักษณะ ได้แก่ การช่วยเหลือด้วยความกตัญญู การช่วยเหลือเพราะเป็นมิตร การช่วยเหลือเพราะความเมตตา และการช่วยเหลือเพราะถูกบังคับ ดังต่อไปนี้

ก. การช่วยเหลือเพราะความกตัญญู

การช่วยเหลือด้วยสาเหตุนี้พบมากที่สุด โดยจะพบในผู้ช่วยที่เป็นบริวาร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพราะต้องการตอบแทนบุญคุณ ดังตัวอย่าง การตอบแทนคุณเพราะได้รับการช่วยชีวิต จึงมาเป็นบริวารรับใช้ เช่นเรื่องกำพร้าชู้แก้ว เพราะตัวเอกคือกำพร้าได้ตกปลามาแลกกับชีวิตของลิง นกแก้ว และนกกระทา สัตว์ทั้งสามจึงมาคอยปรนนิบัติรับใช้ผู้เป็นนาย เช่นทำอาหารให้ โดยต่อมาภายหลังนกแก้ว และนกกระทายังมีบทบาทช่วยเหลือให้กำพร้าได้แต่งงานกับธิดาของเจ้าเมืองอีกด้วย และเรื่องนางมะพร้าว ลิงติดตามรับใช้ชายหนุ่มซึ่งเป็นนายของตน เพราะชายคนนั้นเป็นผู้ช่วยชุบชีวิตของลิงที่ตายไปให้ฟื้นขึ้นมา แต่ต่อมาเมื่อทั้งสองไปเรียนวิชากับฤๅษี ฤๅษีได้ขอลิงไว้ตั้งแต่ตอนนั้นลิงจึงไม่ได้ติดตามชายหนุ่มอีก แต่ด้วยความกตัญญู ลิงก็ได้บอกหากชายหนุ่มต้องการความช่วยเหลือให้ถึง แล้วลิงก็จะมาช่วยทันที ซึ่งหลังจากนั้นชายคนนั้นก็ได้นำลิงไปเพราะต้องการให้ลิงมาช่วยเก็บลูกมะพร้าวให้ และลิงก็ได้มาช่วยตัวเอกเก็บมะพร้าวลูกนั้น ซึ่งในนั้นมีหญิงสาวอยู่ ในเรื่องนี้ลิงเป็นผู้ติดตามตัวเอกเพียงตอนต้นเรื่องเท่านั้น แต่ลิงก็ยังได้ให้ความช่วยเหลือที่สำคัญแก่ตัวเอก เพราะความช่วยเหลือของลิงครั้งนี้ที่ทำให้ตัวเอกได้นางเอกมา

บางครั้งลิงก็ได้มาเป็นบริวารตัวเอกเพราะมีข้อแลกเปลี่ยน เช่นเรื่อง เจ้าชายกำพร้า เรื่องนี้ชายกำพร้าซึ่งเป็นตัวเอก เพราะกำลังจะยิงครุสลิง ลิงจึงร้องขอว่าหากไว้ชีวิตจะยอมเป็นข้ารับใช้ ต่อมาชายกำพร้าพบพังพอนก็จะยิงอีก พังพอนก็ขอชีวิตไว้เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าเรื่องนี้สัตว์ทั้งสองจะมาเป็นบริวารโดยแลกกับการไว้ชีวิต แต่ทั้งลิงและพังพอนก็แสดงให้เห็นความซื่อสัตย์กตัญญู ในหน้าที่ของการเป็นผู้รับใช้ จากตอนที่ชายหนุ่มกำลังจะถูกผียักษ์จับกิน ลิงและพังพอนได้กระโดดเข้ากัดยักษ์ทันที ทำให้ชายหนุ่มซึ่งกำลังหลบอยู่รู้สึกตัวตื่นและเอาศรยิงยักษ์ตาย แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้สัตว์ผู้ช่วยก็ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในตอนท้ายเรื่องเช่นกัน

บางเรื่องลิงก็ได้มาเป็นบริวารเพราะสู้รบกับตัวเอกแล้วสู้ไม่ได้จึงยอมเป็นข้ารับใช้ ดังเรื่องนางบัวคำ ซึ่งเรื่องนี้นอกจากลิงจะเป็นบริวารแล้ว ยังมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือตอนต้นเรื่อง ด้วยการรับฝากแหวนจากมารตามอบให้เจ้าสุริยวงศซึ่งเป็นตัวเอก ในตอนที่มารดาถูกยักษ์จับตัวไป ต่อมาเมื่อเจ้าสุริยวงศผ่านมาถึงเมืองลิงและต่อสู้กับลิงตัวนี้ หลังจากลิงสู้ไม่ได้และยอมแพ้ ก็ได้มีการถามไถ่ดูจึงรู้และนำแหวนที่มารดาฝากเอาไว้ให้ พร้อมทั้งถวายตัวรับใช้ตัวเอก

ข. การช่วยเหลือเพราะความเมตตา

การช่วยเหลือเพราะความเมตตาานั้น คือ การช่วยเหลืออันเกิดจากจิตเมตตาของลึงเอง ไม่จำเป็นต้องมีสาเหตุใดมาบังคับ พบในเรื่อง *พลสังฆยาชาดก* ในตอนที่นางมธุรจิตตานีกบฏไปอยู่ในป่าและคลอดพระโอรสคือสุวัณณพรมานานั้น ลึงและข้างคือผู้ที่มาคอยช่วยดูแล และต่อมา ก็มีตายายมาช่วยดูแลอีก ในเรื่องนี้แม้ลึงและข้างจะไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้ช่วยสำคัญ แต่การที่ลึงและข้างปรากฏตัวมาช่วยดูแลมนุษย์โดยไม่มีสาเหตุ ก็แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาของสัตว์ทั้งสอง

บางครั้งความเมตตาก็แสดงออกในฐานะมิตร ดังในเรื่อง *สุบินชาดก* ในตอนที่สุบินกุมารถูกส่งให้ไปนำนางประทุมาวดีที่เมืองโชมรัฐ ได้พบกับพญาวานรเผือกที่อาศัยอยู่ใกล้วังของพระราชา เพราะพญาวานรเห็นสุบินกุมารแล้วเกิดก็มีจิตเมตตาจึงเข้าไปปราศรัยและได้เป็นมิตรสนิทกัน จากนั้นพญาวานรจึงได้ให้ความช่วยเหลือแก่สุบินกุมารในตอนที่สุบินกุมารกำลังพานางประทุมาวดีหนีขึ้นเรือ แต่อำมาตย์แอบนำเรือออกไปเสียก่อน แล้วทั้งสุบินกุมารไว้เพียงลำพัง พญาวานรได้เข้ามาปลอบและบอกว่าจัดเตรียมเรือและอาหารไว้สำหรับสุบินกุมารแล้ว และพญาวานรยังบอกสถานที่และวิธีไปเอาของวิเศษในแต่ละแห่ง เพื่อจะนำมาใช้ทำศึกกับพระราชาแห่งโกสัมพีที่คิดร้ายต่อสุบินกุมารด้วย การช่วยเหลือของพญาวานรซึ่งแม้จะปรากฏบทบาทเพียงตอนเดียว แต่ก็เป็นผู้ช่วยให้สุบินกุมารได้ของวิเศษซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สุบินกุมารได้ครองราชสมบัติในภายหลัง

ค. การช่วยเหลือเพราะถูกบังคับ

การช่วยเหลือเพราะถูกบังคับ คือการช่วยเหลือที่เกิดจากความจำเป็น และมีได้เต็มใจปรากฏในเรื่อง *ท้าวแสนปม* *ท้าวหุดสามเปา* และ *เจ้าขี้ตูด* ซึ่งเป็นนิทานท้าวแสนปมต่างสำนวนกัน แต่บทบาทของลึงที่มาช่วยเหลือก็มีความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นเพราะถูกตัวเอกใช้อุบายหลอกจับตัวลึงเอาไว้และบังคับเอาของวิเศษ เช่นเรื่อง *เจ้าขี้ตูด* ซึ่งเป็นสำนวนภาคใต้ เพราะเจ้าขี้ตูดแอบเห็นและอยากได้กลองวิเศษของลึง จึงวางแผนเอาทางไว้ที่ต้นไม้ เมื่อลึงเดินไปเหยียบก็ต้นไม้หลุด ลึงจึงขอให้เจ้าขี้ตูดปล่อยตัวโดยสัญญาว่าจะยกกลองให้ ถึงแม้เจ้าขี้ตูดจะได้กลองวิเศษนี้มาจากการบังคับ แต่ก็มีความสำคัญ เพราะเป็นของวิเศษที่ช่วยให้เจ้าขี้ตูด ตัวเอกของเรื่องซึ่งมีหน้าตาน่าเกลียด กลับกลายเป็นคนหนุ่มรูปงามได้

จากการวิเคราะห์บทบาทของผู้ช่วยธรรมดา พบว่าแม้ผู้ช่วยเหลือจะมีบทบาทสำคัญเฉพาะบางตอนของเรื่อง แต่ความช่วยเหลือนั้นก็มักจะส่งผลสำคัญให้เกิดกับตัวเอกอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม เช่น การช่วยให้ตัวเอกรอดตาย การทำให้ตัวเอกได้เป็น

กษัตริย์ หรือทำให้ได้ครองคู่กับนางเอก เป็นต้น นอกจากนี้ถึงแม้จะมีสาเหตุการช่วยเหลือ และวิธีการช่วยเหลือที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่แล้วผู้ช่วยที่เป็นลิงมักจะมีลักษณะของการช่วยเหลือ เพราะได้รับการช่วยชีวิตจากตัวเอกจึงยอมเป็นบริวาร และลิงที่เป็นผู้ช่วยเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ช่วยที่ซื่อสัตย์ และจงรักภักดี

ดังนั้นสรุปบทบาทของลิงที่เป็นผู้ช่วย จึงพบว่าลิงที่เป็นผู้ช่วยที่สำคัญเช่นหนุมาน คือผู้ช่วยที่แสดงให้เห็นการช่วยเหลือตัวเอกซึ่งเป็นเจ้านายด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดี กล้าหาญ เก่งกาจ และมีไหวพริบ ขณะที่ลิงที่เป็นผู้ช่วยธรรมดาซึ่งพบบทบาทการช่วยเหลือที่หลากหลายกว่า แต่ส่วนใหญ่แล้วก็ยังคงมีลักษณะคล้ายกับผู้ช่วยอย่างหนุมาน คือเป็นบริวารรับใช้ และให้ความช่วยเหลือด้วยความซื่อสัตย์จงรักภักดีเป็นคุณสมบัติสำคัญ แต่ไม่ว่าจะเป็นผู้ช่วยที่มีบทบาทเด่น เช่น หนุมาน หรือเป็นผู้ช่วยธรรมดา แต่การช่วยเหลือของลิงผู้ช่วยนั้นก็มักจะส่งผลให้เกิดประโยชน์กับตัวเอกอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ

๔.๓ ลิงที่เป็นตัวร้าย

ตัวร้าย หมายถึง ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวเอก มีบทบาททำร้ายตัวละครเอกด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง นิทานที่มีลิงเป็นตัวร้าย พบน้อยที่สุดในบทบาทของลิงทั้งสี่ประเภท และพบเฉพาะในอรรถกถาชาดกเท่านั้น พฤติกรรมที่แสดงออกคือการทำร้ายพระโพธิสัตว์ในลักษณะต่างๆ ได้แก่ การแสดงกิริยาหยาบโลน การทำลายสิ่งของ และการคิดเอาชีวิต ดังนี้

การแสดงกิริยาหยาบโลน เป็นพฤติกรรมที่พบในนิทานหลายเรื่อง คือ ลิงมักจะแสดงบทบาททำร้ายพระโพธิสัตว์ด้วยความซุกซน หรือแสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสมต่อพระโพธิสัตว์ ดังเรื่อง *ทุพภิกขมัททกฏชาดก* ลิงได้มาทำหน้าล้อ ชูตะคอก และถ่ายอุจจาระรดศีรษะพรานมณเฑาะว์ ผู้ซึ่งก็คือพระโพธิสัตว์ ทั้งที่พรานมณเฑาะว์เป็นผู้ที่ตกน้ำให้แกลิงได้ดื่มในตอนที่กระหนายน้ำ และหลังจากแกลิงพรานมณเฑาะว์แล้ว ลิงก็หนีเข้าไป ด้วยกิริยาของลิงที่แสดงต่อพรานมณเฑาะว์ แสดงให้เห็นว่าการกระทำดีต่อคนพาลนั้นไร้ประโยชน์ ดังพรานมณเฑาะว์ที่ช่วยเหลือลิง เพราะลิงนอกจากไม่สำนึกบุญคุณแล้ว ยังทำร้ายผู้มีคุณของตนด้วย

ถึงแม้ในเรื่อง *ทุพภิกขมัททกฏชาดก* ลิงตัวร้ายจะไม่ได้รับการลงโทษ แต่ในหลายเรื่องลิงที่ทำร้ายตัวเอกมักจะได้รับผลกรรมที่ตนเองกระทำไว้ เช่นเรื่อง *มณิสชาดก* กล่าวถึงลิงที่ชอบกระทำทุราจารกับกระปืออยู่เสมอ เช่นถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดบนหลัง จับเขาหรือจับหางหยอยโหนตัวเล่น ถึงแม้กระปือซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์จะถือขันติไม่ใส่ใจลิงตัวนั้นก็ตาม แต่ลิงก็ยังคงไม่รู้สำนึก และ

แก้มพระโพธิสัตว์ต่อไป จนต่อมากะบือได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นและมีกะบือที่ดูร้ายมาอยู่แทนที่ ลิงไม่รู้ก็เข้าไปเล่นตามเดิม ในที่สุดจึงถูกกะบือที่ดูร้ายสลัดตกและเหยียบจนตาย เรื่องนี้ลิงสวมบทบาทตัวร้าย เพราะแก้มพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง นิทานเรื่องนี้เป็นอุทานจนถึงผู้ที่ประพฤตินอนหลับ ที่บางครั้งก็ทำให้ตนเองเดือดร้อนจากการกระทำของตัวเอง

เช่นเดียวกับเรื่อง *กัจฉปชาดก* ที่ลิงก็ได้รับผลจากการกระทำของตัวเองเช่นกัน แต่เรื่องนี้ได้พระโพธิสัตว์ช่วยไว้ เพราะขันติและความมีเมตตาของพระโพธิสัตว์ นิทานเรื่องนี้เป็นเรื่องของลิงที่สวมบทบาทตัวร้ายเพราะกระทำทู่ซำกับฤๅษีพระโพธิสัตว์ ซึ่งแม้ฤๅษีจะไม่ได้ตอบ แต่ลิงก็ยังคงแก้มฤๅษีอยู่เสมอ ต่อมาเป็นเพราะลิงคะนองไปแก้มเอาองคชาติใส่ในปากเต่า จึงถูกเต่าจับองคชาติไว้ ในที่สุดต้องขอฤๅษีให้ช่วยเหลือ ซึ่งฤๅษีก็ขอให้เต่าปล่อยลิงไป และจากนั้นลิงก็หนีเข้าป่าไปไม่กลับมาอีก

ในเรื่อง *โกมารวิชัยปุตตชาดก* ลิงที่เป็นตัวร้ายไม่เพียงได้รับการอภัยจากพระโพธิสัตว์ซึ่งถูกลิงแก้มเท่านั้น ข้ำลิงยังได้รับการสั่งสอนจากพระโพธิสัตว์จนสามารถกลับตนเป็นลิงที่มีกิริยามารยาทเรียบร้อยและรู้จักรักษาศีลด้วย เรื่องนี้ลิงอาศัยอยู่ในอาศรมของพวกดาบส มีนิสัยไม่ดี ชอบแสดงกิริยาคึกคะนองล้อเลียนกิริยาของพวกดาบส ต่อมาขำเล่นคะนองกับพระโพธิสัตว์ เช่นแลบลิ้นเลียปาก แต่พระโพธิสัตว์ไม่ถือโกรธลิงที่มาแสดงกิริยาหยาบคาย และยังสั่งสอนจนลิงกลับกลายมามีกิริยาเรียบร้อย

การทำลายสิ่งของ ลิงที่ทำร้ายพระโพธิสัตว์อาจแสดงออกโดยการทำลายสิ่งของของพระโพธิสัตว์ ดังลิงในเรื่อง *ภูษิตกชาดก* เมื่อถูกนกขม้นพระโพธิสัตว์ตักเตือนให้เป็นผู้มีปัญญา รู้จักสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นเพื่อหลบลมหนาว ไม่เพียงลิงจะไม่ฟัง ข้ำยังก็โกรธที่นกมาสั่งสอนตน จึงเข้าไปจะจับนกขม้น แต่เพราะนกขม้นบินหนีไป ลิงจึงไปรื้อรังของนกขม้นจนเป็นจุนแล้วจากไป การกระทำของลิงต่อนกขม้นพระโพธิสัตว์ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงโทษของการคบคนพาล ดังนกขม้นที่ตักเตือนลิงด้วยความหวังดี แต่ลิงซึ่งมีนิสัยพาลนอกจากไม่รับฟังแล้ว ยังกลับคิดร้ายต่อผู้ที่หวังดีอีกด้วย

การคิดเอาชีวิต สำหรับลิงที่แสดงพฤติกรรมที่โหดร้ายถึงขั้นคิดเอาชีวิตของพระโพธิสัตว์นั้นพบไม่มาก ได้แก่ เรื่อง *ตโยธัมมชาดก* เรื่องนี้ลิงตัวร้ายคือลิงหัวหน้าฝูง เพราะกลัวว่าลูกที่เกิดมาจะมาแย่งตำแหน่งของตน จึงฆ่าลูกตายทั้งหมด แต่ลิงที่เป็นพระโพธิสัตว์นั้นรอดชีวิตมาได้ เมื่อลิงหัวหน้าฝูงรู้จักใช้อุบายหลอกให้ลิงพระโพธิสัตว์ไปที่สระที่มีผีเสื้อน้ำ โดยหวังว่าจะให้ผีเสื้อน้ำในสระ

นั้นฆ่าพระโพธิสัตว์แทน แต่เพราะลึงพระโพธิสัตว์สังเกตเห็นว่าในสระมีผีเสื้อน้ำอยู่และแสดงธรรมจนผีเสื้อน้ำพอใจจึงไม่ตาย เมื่อลึงหัวหน้าฝูงเห็นลูกกลับมาโดยปลอดภัย จึงแค้นจนหัวใจแตกตาย ในเรื่องนี้ลึงคิดร้ายต่อพระโพธิสัตว์ เพราะความหวาดระแวงและอิจฉาริษยา จึงพยายามลวงให้ไปตาย แต่ก็ยังแพ้ต่อความมีไหวพริบของพระโพธิสัตว์ สุดท้ายลึงหัวหน้าฝูงที่คิดร้ายจึงต้องตายไป เพราะความแค้นของตนเอง ลึงตัวร้ายที่มีบทบาทในการหมายเอาชีวิตพระโพธิสัตว์ มักจะถูกกล่าวถึงว่าเป็นเทวดาในชาติปัจจุบัน ดังในเรื่อง *มหากปิชาดก (เรื่องที่ ๑)* เรื่องนี้ลึงที่เป็นตัวร้ายซึ่งถูกกล่าวถึงคือพระเทวดา เป็นผู้ที่กระโดดลงบนหลังของพญาลิงโพธิสัตว์ ในตอนที่พญาลิงสละตนเองทอดเป็นสะพานให้บริวารข้ามหนี ลึงเทวดาได้ทำให้พญาลิงพระโพธิสัตว์ได้รับบาดเจ็บสาหัส แต่เรื่องนี้ไม่ได้กล่าวถึงบทลงโทษลึงเทวดา ซึ่งเน้นให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายสำคัญของเรื่องที่ต้องการแสดงให้เห็นความมีเมตตาและเสียสละของพระโพธิสัตว์ที่ยินดีสละชีวิตของตนเพื่อช่วยเหลือบริวารให้พ้นภัย อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของผู้ปกครองว่าควรคิดถึงความสุขของประชาชนมาก่อนเป็นอันดับแรก

สรุปได้ว่าบทบาทของลึงที่เป็นตัวร้าย มักแสดงพฤติกรรมทำร้ายพระโพธิสัตว์ โดยส่วนใหญ่มักเป็นการทำร้ายโดยการแสดงกิริยานายาโบน คึกคะนองอยู่ไม่สุข ซึ่งลักษณะท่าทางเหล่านี้ก็เป็นอาการชุกชุนของลึงตามธรรมชาติอยู่แล้ว นอกจากนั้นบทบาทตัวร้ายของลึงยังช่วยเน้นให้เห็นถึงความมีเมตตาและอดทนอดกลั้นของพระโพธิสัตว์ ที่ไม่ตอบโต้ต่อการกระทำนายาโบนเหล่านั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามนิทานก็ยังแสดงอุทาหรณ์ให้เห็นอยู่ว่าผู้ที่ทำความชั่ว สุดท้ายก็ย่อมได้รับผลชั้วตอบแทนจากการกระทำของตัวเอง

๔.๔ ลึงที่เป็นตัวประกอบ

ตัวประกอบ ในที่นี้หมายถึง ตัวละครที่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญในเรื่อง และมีได้เป็นผู้ช่วยหรือตัวร้าย บทบาทของลึงที่เป็นตัวประกอบมักจะปรากฏร่วมกับตัวประกอบอื่นๆ ดังปรากฏในนิทานหลายเรื่อง ดังนี้

ในเรื่อง *ติตติราชาดก* เป็นเรื่องของสัตว์สามตัว คือ นกกระทา ช้าง และลึง ซึ่งเป็นตัวละครสามตัวที่มีบทบาทเท่าๆกันโดยไม่มีใครเป็นตัวเอกเด่นกว่าตัวอื่น ในเรื่องนี้สัตว์ทั้งสามตัวต่างต้องการหาว่าใครที่อาวุโสที่สุด เพื่อที่สัตว์อีกสองตัวจะได้ให้ความเคารพได้ถูกต้อง วิธีการคือเทียบกันขนาดของต้นไทร ช้างบอกว่าเมื่อยังเล็กต้นไทรนี้ก็สูงเท่าขาแล้ว ลึงบอกว่าเมื่อยังเล็กสามารถนั่งกินยอดไทรได้ สุดท้ายนกกระทาบอกว่าตนเป็นผู้ไปกินลูกไทรที่อื่นแล้วมาถ่ายมูลไว้ที่นี้ ช้างและลึงจึงเคารพนกกระทาที่เป็นผู้อาวุโสที่สุด และสัตว์ทั้งสามก็ตั้งมั่นในศีลห้า หลังจากตายไปก็ได้ไปเกิด

ในเทวโลก เรื่องนี้ทั้งนกกระทา ข้าง และลิงแสดงให้เห็นว่าแม้แต่สัตว์ก็ยังรู้จักมีความเคารพยำเกรงกัน รู้จักอ่อนน้อมต่อผู้ที่อาวุโสกว่า อันเป็นลักษณะของผู้ที่เจริญ

สัตว์ที่ร่วมกันรักษาศีลยังปรากฏในเรื่อง *สสปีณพิตชาดก* เรื่องนี้ กระจ่ายคือพระโพธิสัตว์ เป็นตัวเอก โดยมี ลิง สุนัขจิ้งจอก และนาก ซึ่งเป็นสหายเป็นตัวประกอบ กระจ่ายได้สอนให้สหายทั้งสามรักษาอุโบสถและทำทาน ท้าวสักกะรู้เข้าจึงแปลงเป็นพราหมณ์มาทดสอบโดยการขออาหาร นากให้ปลาเป็นทานแก่พราหมณ์ สุนัขจิ้งจอกให้เนื้อ และลิงให้มะม่วง แต่กระจ่ายกลับสละชีวิตของตนเองให้เป็นทาน ท้าวสักกะจึงยกย่องกระจ่าย จากนั้นสัตว์ทั้งสี่ก็บำเพ็ญรักษาศีลไปตลอดชีวิตของตน

ทั้งสองเรื่องนี้กล่าวถึงสัตว์ต่างๆ ที่แสดงพฤติกรรมเหมือนมนุษย์คือรู้จักนับถือในพุทธศาสนา รักษาศีล และรู้จักเคารพในอาวุโส เพื่อเป็นคติแก่ผู้อ่านหรือผู้ฟังนำไปใช้เป็นแนวปฏิบัติ

นิทานบางเรื่องก็นำเอาลักษณะตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่างๆ มากล่าวในเรื่อง ดังเรื่อง *ควายทำไม้ไม่มีฟันบน* มีเรื่องของเหล่าสัตว์ที่ต้องการเลือกผู้นำใหม่แทนราชสีห์ที่ตายไป สัตว์แต่ละตัวออกมาเสนอตนเอง แต่ก็จะมีสัตว์ตัวอื่นมาคัดค้านทุกครั้ง เช่น หมีบอกว่าตนแข็งแรง แต่เสือกก็ออกมาบอกว่ามีขอบบนพื้มพำ ส่วนตนเองนั้นมีทั้งเขี้ยวเล็บและเสียงคำราม ลิงก็เป็นหนึ่งในสัตว์ที่เสนอตนเอง โดยกล่าวว่าตนคล้ายมนุษย์ที่ประเสริฐทั้งสติปัญญาและร่างกาย แต่นกแก้วออกมาคัดค้านว่าลิงนั้นซุกซนและเย่อหยิ่ง สุดท้ายเมื่อสัตว์ต่างๆ เอาแต่คุยโวโอ้อวดถึงความดีของตนและตกลงกันไม่ได้ นางราชสีห์จึงเลือกช้างผู้ซึ่งอยู่อย่างสงบขึ้นเป็นกษัตริย์แทน เรื่องนี้สัตว์ทั้งหลายต่างก็มีบทบาทที่เท่ากัน โดยแสดงให้เห็นทั้งข้อดีและข้อเสียของสัตว์แต่ละตัว

นิทานที่ใช้ลักษณะตามธรรมชาติของสัตว์ไปอธิบายลักษณะของคนก็มี ดังนิทานเรื่อง *อายุคน* ที่กล่าวว่ามนุษย์ สุนัข และลิง ต่างก็ได้อายุมาคนละ ๓๐ ปี แต่สุนัขและลิงไม่ต้องการอายุมาก มนุษย์จึงไปขอมาตัวละ ๒๐ ปีเพิ่มให้กับตนเอง ดังนั้นเมื่อมนุษย์อยู่ในช่วงอายุ ๓๐ ปี ก็มีสุขภาพแข็งแรง เมื่ออายุย่าง ๓๑-๕๐ จะเหนื่อย ซีดขึ้น เพราะมาจากอายุสุนัข และเมื่ออายุย่าง ๕๑-๗๐ ปี ก็จะมีอัมพาตอยู่สุข ชอบทำโน่นทำนี่เหมือนกับลิง นิทานเรื่องนี้สัตว์ทั้งสองเป็นตัวประกอบเพื่อใช้ในการอธิบายถึงลักษณะอาการของคนที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงอายุว่าคล้ายกับสัตว์ชนิดต่างๆ และเล่าเป็นนิทานว่าเพราะมนุษย์ไปเอาอายุจากสัตว์ชนิดนั้นมา ดังเช่นการเปรียบเทียบการอยู่ไม่นิ่งของคนแก่ว่าเหมือนลิง แสดงให้เห็นความคิดที่ว่าลิงนั้นเป็นสัตว์ที่ซุกซนอยู่ไม่ติดที่ และขณะเดียวกันเรื่องนี้ยังมีนัยแฝงว่ามนุษย์นั้นเป็นผู้ไม่รู้จักพอ แต่เมื่อได้สิ่งที่ตนต้องการมาแล้วก็ไขว่คว้าจะมีความสุขเสมอไป

บางเรื่องตัวประกอบก็แสดงพฤติกรรมที่ไม่ดี ดังเรื่อง *การทำคุณบูชาโทษ* เรื่องนี้เป็นเรื่องของฤๅษีซึ่งเป็นตัวเอกที่ช่วยชุบชีวิตเสียจากการถูกงูกัดตาย แต่เลือกกลับไม่สำนึกบุญคุณ กล่าวว่าฤๅษีมารบกวนตนและต้องการจะกินฤๅษี ทั้งสองจึงต้องไปหาผู้ตัดสิน ผู้ตัดสินทั้งสามซึ่งเป็นตัวประกอบ ได้แก่ เทพยดา พญาว้าว และลิง ต่างกลับตัดสินให้เสียชนะเพราะความกลัวเสียที่ร้ายสุดท้ายฤๅษีกับเสียไปหากระต่าย กระต่ายจึงหลอกให้เสียไปถูกงูกัดตายอีกครั้ง ช่วยชีวิตฤๅษีไว้ได้ เรื่องนี้ทั้งเทพยดา พญาว้าว และลิง แสดงให้เห็นถึงความชั่วฉลาด จนยอมเข้าข้างคนผิด และทำให้ผู้บริสุทธิ์ต้องเดือดร้อน

นอกจากบทบาทตัวประกอบที่แสดงพฤติกรรมร่วมกับตัวละครอื่นแล้ว บางเรื่องลิงยังมีบทบาทเป็นตัวประกอบเพื่ออธิบายเหตุ เช่นการอธิบายถึงที่มาของฝรั่งในเรื่อง *ต้นกำเนิดของฝรั่ง* ซึ่งกล่าวถึงลูกสาวเจ้าเมืองมีสัตว์เลี้ยงเป็นลิง ต่อมานางตั้งครรภ์โดยไม่รู้ว่าเป็นใครคือพ่อของเด็ก เจ้าเมืองจึงจับนางลอบแพไปพร้อมกับลิงจนถึงเกาะแห่งหนึ่ง นางคลอดลูกออกมาเป็นลิง และเป็นต้นกำเนิดของฝรั่ง เพราะฝรั่งมีขนมากคล้ายลิง เรื่องนี้เป็นการนำเอาลักษณะของลิงมาเพื่อใช้ในการเสียดสีลักษณะของฝรั่ง นอกจากนี้ลิงยังเป็นตัวประกอบในนิทานที่อธิบายถึงที่มาของลิง ดังตัวอย่างเรื่อง *กำเนิดของลิง* ที่กล่าวถึงสองผัวเมียที่ยากจน ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกหลายคนได้ จึงบอกให้ลูกไปอยู่ในป่า จนกระทั่งเก็บเกี่ยวข้าวเรียบร้อยแล้ว แม่จึงไปตามลูกในป่า แต่พบว่าลูกมีหางมีหนวดงอก กลายเป็นลิงไปเสียแล้ว

จะเห็นได้ว่าบทบาทของลิงที่เป็นตัวประกอบ มีทั้งบทบาทของลิงตัวประกอบที่ปรากฏร่วมกัน และตัดเทียบกับตัวประกอบอื่นๆ กับบทบาทของลิงที่เป็นตัวประกอบเพื่ออธิบายเหตุ ซึ่งจะเห็นว่าลิงมักจะถูกนำมาอธิบายว่าเป็นต้นกำเนิดของคนหรือมีจะนั้นคนก็เป็นต้นกำเนิดของลิง สาเหตุเพราะความคล้ายคลึงกันทางกายภาพระหว่างคนกับลิง

จากนิทานทั้งหมดที่ปรากฏบทบาทของลิง จะพบว่าตัวละครที่เป็นลิง สวมบทบาททั้งที่เป็นตัวเอก ผู้ช่วย ตัวร้าย และตัวประกอบ สรุปแต่ละบทบาทได้ดังนี้

ลิงที่มีบทบาทเป็นตัวเอกมีทั้งหมด ๓๖ เรื่อง แบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มแรก คือ ตัวเอกที่แสดงพฤติกรรมช่วยเหลือ มี ๑๙ เรื่อง พบมากในนิทานอรรถกถาชาดก แสดงให้เห็นบทบาทของตัวเอกที่มักจะให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตาและการใช้ไหวพริบ กลุ่มที่สอง คือ ตัวเอกที่แสดงพฤติกรรมการทำร้าย มี ๑๗ เรื่อง พบทั้งในอรรถกถาชาดก นิทานคติ และนิทานสัตว์ โดยลิงที่เป็นตัวเอกในอรรถกถาชาดก มีการแสดงพฤติกรรมทำร้ายผู้อื่นซึ่ง มักจะเกิดขึ้นจาก

ความซุกซนและโง่เขลา ขณะที่ลิงในนิทานคติและนิทานสัตว์ ลิงที่เป็นตัวเอกมักจะแสดงบทบาทการทำร้ายตัวเองด้วยความโง่เขลา

ลิงที่สวมบทบาทผู้ช่วยมีทั้งหมด ๑๓ เรื่อง พบในปัญญาสชาดก ชาดกพื้นบ้าน และนิทานมหัศจรรย์ โดยในนิทานทั้ง ๓ ประเภทนี้ จะพบแต่ลิงในบทบาทของผู้ช่วยเป็นส่วนใหญ่ บทบาทส่วนใหญ่คือการช่วยเหลือตัวเอก โดยเฉพาะการช่วยเหลือด้วยความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ในฐานะบริวาร

ลิงในบทบาทของตัวร้ายมีทั้งหมด ๘ เรื่อง เป็นบทบาทที่พบน้อยที่สุด และพบเฉพาะในนิทานอรรถกถาชาดกเท่านั้น บทบาทที่ปรากฏส่วนใหญ่คือการทำร้ายพระโพธิสัตว์ด้วยความซุกซน คึกคะนอง

ส่วนลิงในบทบาทของตัวประกอบมีทั้งหมด ๑๓ เรื่อง พบในนิทานอธิบายเหตุและอรรถกถาชาดก บทบาทที่ปรากฏมักจะมีทั้งบทบาทตัวประกอบที่ปรากฏร่วมกับตัวประกอบอื่นๆ และตัวประกอบเพื่ออธิบายเหตุ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ลิงที่เป็นตัวเอกและตัวร้ายในนิทานไทยล้วนแล้วแต่มีบทบาทหน้าที่ในการสอนคติธรรมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นลิงที่เป็นตัวเอกที่มีคุณธรรมดังลิงพระโพธิสัตว์ที่เป็นในอรรถกถาชาดก ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดี ลิงที่ไม่มีคุณธรรมอย่างลิงตัวร้ายในอรรถกถาชาดกที่สุดท้ายได้รับบทลงโทษ หรือลิงที่ทำความเดือดร้อนมาให้ตนเองอย่างลิงที่พบในนิทานคติและนิทานสัตว์ส่วนใหญ่ ล้วนแต่สามารถนำมาเป็นอุทาหรณ์ในการสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรมได้ แม้กระทั่งลิงในบทบาทผู้ช่วย ก็เป็นเสมือนแบบอย่างของผู้อยู่ได้บังคับบัญชาที่จะต้องมีความซื่อสัตย์ต่อผู้บังคับบัญชา